

БОРА СТАНКОВИЋ

Нечиста крв • Коштана • приповетке

Биографија: живот који је постао литература

- Рођен је 31. марта **1876. године у Врању**; рано остаје без родитеља, а одгаја га баба Злата.
- Отац Стојан био је чувени певач; предање о песмама, мераку и врањском говору улази у Борин књижевни свет.
- Школује се у Врању и Нишу, а потом дипломира права у Београду – **Врање, Ниш и Београд постају три животна и поетичка простора.**
- Са **Ангелином** се жени 1902; Она је преписивала скоро сва његова дела, борила се против његове наклоности према алкохолу, васпитавала кћерке. Остало је забележено да је неколико пута преписивала читав роман “Нечиста крв”.
- Умро је 22. октобра 1927. године у Београду.

Књижевни положај Борисава Станковића

- Везује се за реализам, али његова проза превазилази класични реализам: више га занима унутрашњи живот јунака него пука спољашња слика.
- У делу се преплићу реалистичко сликање средине, натуралистичке црте наслеђа и модерна психологизација ликова.
- Станковић је писац старог Враћа: говора, обичаја, патријархалног притиска, стида, страсти, песме и жалости.
- Његови јунаци најчешће желе више живота него што им породица, сталеж и обичај допуштају.

Свет старог Врања

- Југ Србије, после ослобођења од Турака, пролази кроз снажну друштвену промену: нестаје стари чорбаџијски/хаџијски ред, а дојучерашње чивчије, сељаци и трговци стичу имовину и положај.
- Кућа, имање, одећа, храна, гробље, црква и породично име постају знаци статуса – али и знаци његовог распадања.
- **Станковић не приказује само један град већ унутрашњу драму једне културе која се урушава.**

Језик и стил: зашто Станковић звучи као нико пре њега?

Да ли је његов језик само „врањски дијалекат”?

- Станковић **не пише доследно „на дијалекту”**: ауторски језик је шире књижевно обликован, док се дијалекатске форме, лексика и интонација селективно уносе у говор ликова и **у функцији су карактеризације ликова**,
- Врањски говор, призренско-тимочки дијалекат дају локални колорит, али и откривају порекло, staleж, узраст и емоционално стање јунака.
- Језик код Станковића није украс: он је средство психолошке карактеризације и начин да се унутрашњи немир претвори у ритам реченице.

Главни мотиви у прози Б. Станковића

- „нечиста крв” – наслеђе, изрођавање, породична кривица и телесно-душевна предодређеност;
- лепота и младост као благослов, али и као проклетство;
- жена, физичка страст, девојачка жудња и страх од „неприличног”;
- обуздавање страсти, недозвољена љубав, брачно неверство, родоскрвље;
- одвођење за недрагог, насилна удаја, жртвовање појединца ради породице;
- пропадање старог и настајање новог света.

НЕЧИСТА КРВ

роман о пропадању породице, продаји хаџијске
ћерке и распаду једног света

свет старог Врања • страст • стид • судбина

„Нечиста крв”: настанак и значај

- Прво се појављује **као приповетка 1900. године**, а затим као роман у наставцима.
- Коначно је **штампана 1910. године**; због недостатка новца текст је скраћен за око 30–40 страна.
- Током Првог светског рата део рукописа је нестао, па интегрална верзија романа никада није штампана.
- То је **једини завршени роман Борисава Станковића**;
- На енглески је преведен 1932. под називом *Sophka*.
- Роман спаја друштвену слику, породичну хронику и дубоку психолошку анализу Софкиног унутрашњег распада.

Увод у роман: приповедач, врста, време

Какав је приповедач?

Приповедање није једноставно: јављају се **објективни приповедач, приповедач-сведок и Софкина сећања**. Зато је роман и породична прича и унутрашња драма.

Која је врста романа?

„Нечиста крв” је **психолошко-социолошки роман**: судбина јунакиње не тумачи се само лично, него и кроз породично наслеђе и друштвене промене.

О којем времену се приповеда?

Роман обухвата време **од ослобођења Враћа од Турака 1878. године до почетка 20. века**. У средишту је прелаз из старог феудалног поретка у ново грађанско доба.

Композиција романа

Роман је подељен у **33 поглавља**.

1. **Први део гради лажну мотивацију:** читалац верује да се продаје кућа, а у ствари се припрема продаја хаџијске ћерке. Уводни ток прати порекло Софкине породице, ментално наслеђе, Софкино детињство, девојаштво и снове.
2. **Други део открива прави заплет:** Софка се удаје за малолетног Томчу ради очевог и породичног спасавања.

Прве реченице и мотив куће

Шта открива прва реченица?

Уводе се групе ликова и то према редоследу замишљеног приповедања: чукундеде, прадеде, родитељи и на крају Софка. Означава се и извор знања на који ће се аутор ослањати: причања, сећања..

Зашто је кућа битна?

Кућа је простор живота, угледа, затворености и наслеђене кривице. Софка готово никад не излази из очеве куће; зато губитак куће постаје симбол губитка ње саме.

Када Софка напушта очеву кућу?

1. Када је шаљу код тетке јер је испрошена;
2. када иде на ритуално бањање у хамам; и
3. на свадби, када се коначно кидају везе са старим животом.

Више се знало и причало о њеним чукундедама и прамдедама, него о њима самим: о оцу јој, матери, па чак и о њој – Софки.

Њихова је кућа била стара.

Породична хроника: почетак „нечисте крви”

Шта сазнајемо о Софкиној породици и породичном наслеђу?

Породица је **некада имала материјално и духовно богатство**: кућу, имања, воћњаке, скупцену одећу, храну, славе, гробље, посебно место у цркви, добротинство и велики углед.

Прадеда Трифун је вешт и строг трговац – још снажан носилац старог породичног поретка.

Унутар богатства развија се пропадање: претерана уживања, пиће, жене, коцкање, деобе, болести, родоскрвни односи и скандали.

СОФКИНИ ПРЕЦИ – ПОРОДИЧНЕ ТАЈНЕ

Хаџи Трифун је утемељивач породичног угледа и богатства: подиже кућу, шири имање и учвршћује положај породице у Врању.

Прабаба Цона је лепа, горда и необична жена; после мужевљеве смрти живи слободније него што патријархална средина допушта. Њена тајна љубав са младим учитељем Николчетом завршава се трагично – извршила је самоубиство.

Деда Каварола води распуснички живот; у његовој кући владају немир, понижење и породични раздор.

Наза више пута бежи и „турчи се“, па породица троши новац и углед да би сакрила срамоту.

У породици се јављају болести, умоболност, телесна слабост и прерано умирање; луди тетин Риста остаје живи знак расула (везали га).

Хаџи Трифун
Прабаба Цона
Деда Каварола
Наза
Риста

породична хроника као увод у Софкину трагедију

ШТА ЈЕ „НЕЧИСТА КРВ“?

Наслов романа не означава само моралну кривицу, већ **наслеђени терет једне породице.**

„Нечиста крв“ подразумева **страсти, распусност, болести, психичку нестабилност, срамоту и породично пропадање.**

Софка је последњи велики изданак породице која већ дуго пропада. Она је најлепша и најотменија, али у себи носи читав терет прошлости своје куће. Њена трагедија није само лична, већ и завршна етапа породичног пада

И онда све горе и горе ствари. Толико умобилних, узетих, толико рађање деце са отвореним ранама, умирање у најбољим годинама...

моћ и углед → страсти и пороци → болест и расуло → Софка као жртва породичне судбине

Ефенди Мита, Тодора и породични пад

Да ли је Софка свесна грехова предака?

Јесте. Она живи са свешћу о породичном пореклу, али и са страхом да се то наслеђе наставља у њој.

Ко су Софкини родитељи?

Ефенди Мита је образован, леп, господски издвојен, али отуђен; **Тодора** је сиромашна, лепа, потчињена жена која се пред мужем повлачи. Он је могао да бира да ли да узме сељанку са миразом или лепу, а сиромашну. Изabraо је друго.

Када се мења материјални статус породице?

После ослобођења Мита ретко долази кући, имања се залажу, слуге и бивше чивчије се богате, а скупоцене хаљине треба да сакрију стварно сиромаштво.

СОФКА

Лик горде, лепе и трагичне јунакиње

Софкина лепота и гордост

Како Софка доживљава себе?

Софка је **свесна своје лепоте и изузетности**. Убеђена је да ниједан мушкарац није достојан ње, па је њена гордост истовремено самосвест и почетак пропасти.

Које су њене мане?

Горда је, нарцисоидна, уображена, потцењује друге девојке и живи у уверењу да је изнад света у коме се налази.

Да ли Софка има драгог?

Она не може стварно да воли конкретног човека јер је њен **идеал недостижан**. У себи носи „мртву љубав” – љубав без другог.

Она је била уверена да никада, никада неће бити тога, неће се родити тај, који би био раван и достојан ње; достојан њене оволике лепоте а и саме ње, као Софке ефенди-Митине

Софкино „двогубо” биће

Софкина **еротска жеља** није приказана површно, већ као дубока унутрашња подељеност. Она у себи осећа „две Софке”: једну која мора да остане у оквирима стида и поретка, и другу која жуди, милује, теши, предаје се слаткој чежњи.

Та подељеност открива **модерност Станковићеве прозе**: главна драма дешава се у подсвести, телу, сну и забрањеној жељи.

*као да није она сама,
једна Софка, већ као да
је од две Софке*

Софкина чулност: пролеће, самоћа и Ванко

- Софка воли зиму, а плаши се пролећа: буђење природе значи и буђење тела, немира и онога што она назива „њено”.
- Епизода са **глувонемим слугом Ванком** показује колико је њена еротска природа снажна, али је у младости још под контролом гордости, стида и самосвести.
- Важно је што се **мотив Ванка враћа у епилогу**: после Томчиних мучења, пијанства и распада брака Софка ноћу дозива слуге, а у кући се задржавају глувонеми момци.
- Исти мотив тако стоји на почетку и на крају њене судбине – од игре са жељом до губитка самоконтроле и потпуног распада личности.

Тело, одећа, стид и ерос у „Нечистој крви”

Зашто Станковић тако пажљиво описује Софкино тело и одећу?

Одећа означава сталеж и породични углед: раскошне хаљине одржавају привид богатства чак и онда када имовина нестаје.

Еротско се јавља као психолошко и телесно искуство — у сновима и „двогубом”, у епизоди са Ванком, у хамаму и у колективној страсти свадбе.

Софка је истовремено субјект сопствене жеље и објект туђег погледа; управо у том расцепу настаје део њене трагедије.

Коначни телесни пад у епилогу зато значи и рушење идентитета који је био изграђен на лепоти, издвојености и самосвести.

ДРУШТВЕНА

сталеж • углед

ПСИХОЛОШКА

самосвест • стид

СИМБОЛИЧКА

раскош • пропадање

ЕРОТСКА

тело • жеља

Одећа је граница између тела и друштвеног поретка.

Модерност „Нечисте крви”: како улазимо у Софкину свест?

- Приповедач је у трећем лицу, али се често приближава Софкиној перспективи: свет не видимо само споља, већ онако како га она осећа.
- **Спољашњи догађај одмах постаје унутрашњи доживљај:** тепсије се претварају у „кржаве очи”, кућа мирише на смрт, а пролеће буди телесни немир.
- Модерност романа је зато у померању питања са „шта се догодило?” на „како човек проживљава оно што му се догађа?”

СПОЉА → УНУТРА

догађај

↓ чулни утисак

↓ асоцијација / сећање

↓ страх / жеља

↓ одлука / пад

Фабула је важна, али још је важније како је Софка проживљава.

Ускрс, обичаји и маска богатства

Како изгледа прослава Ускрса?

Чисти се читава кућа, спремају се најбоља јела, одлази се на гробље, коље се јагње, долази родбина, свештеник и сељаци на честитање.

Како се показује да су још имућни?

Крв закланог јагњета намерно остаје као знак: кућа још може да приушти оно што углед захтева. Обичај постаје доказ статуса.

Како се понашају сељаци?

Седе/клече у крају, уз зид, ногама одгурну ћилим да га не би упрљали. Друштвена хијерархија види се у простору, телу и држању.

Најаве Митиног повратка и тајанствени „купац”

Митини гласници све чешће долазе, а Тодора се његовом повратку не радује – слуги болест, несрећу или нови знак пропасти.

Мита шаље дарове, долази ноћу и одлази ујутру.

Кућа се чисти и намешта јер **сви верују да је Мита нашао купца и да ће породична кућа бити продата.**

Другог дана Светих Духова долази са свирачима и непознатим гостом; читалац још не зна да је „купац” газда Марко и да предмет трговине није кућа него Софка.

Зато је лажна мотивација тако снажна: кућа и кћи постепено постају једно.

Лажна мотивација и први сижејни преокрет

До 10. поглавља све је у мотиву губљења родитељске куће.

У 10. поглављу долази до сижејног преокрета: **не продаје се хаџијска кућа, већ хаџијска ћерка.**

Софка је судбину куће пренела на сопствену судбину и зато ће, враћајући се из хамама, на својој кући видети сопствено месо.

СОФКИНА УДАЈА

*Удаја хаџијске кћери —
почетак личне и породичне трагедије*

Саопштење да је испрошена

Како Софка сазнаје да је испрошена?

Не саопштава јој се непосредно, него се тражи да привремено напусти кућу. Она добро разуме шта то значи.

Колико година имају Софка и Томча?

Софка има 26 година, а Томча је дечак од 12 година. Та разлика наглашава трговачки и насилни карактер брака.

Зашто пристаје?

Када отац пред њом покаже поцепану одећу и сопствену пропаст, Софка схвата да је изабрана за породичну жртву. Њено „не могу” сукобљава се са очевим „ни ја не могу”.

Софка ипак промуца:

— Ја не могу!

— Ни ја не могу.

*И одскочи од Софке, усправи се. Софка
виде како му се по ћилиму прсти од
ногу у чарапама грче, тресу.*

*Да га као умилостиви, продужи
Софка.*

*— Срамота! Од другарица и света
срамота ме, тато!*

— И мене је срамота!

*Једнако усправљајући се и већ од беса
тресући се, И то не као пред Софком,
већ као пред самим собом поче сав јад
да излива:*

*— Зар мене није срамота? Зар ја то
хоћу, мило ми? Зар ја не знам колико
је то што ја то морам? И то ја, ја!
Ох!*

Ефенди Мита: маска и срамота

Како се понаша Ефенди Мита током прошевине и весеља?

Пред светом мора да игра улогу веселог и поносног човека, али се иза маске крију срамота, очај и немоћ. Маска веселог човека је у ствари израз његове најдубље потиштености и несреће

Софкино противљење прелази у жртвовање: она не пристаје зато што је покорна, него зато што прихвата породичну дужност као судбину.

Да ли је крива Софка, отац, породица, сталеж или читав поредак?

Газда Марко пре Врања: Ахмет, Јусуф и крвна освета

Марко потиче из пчињског краја; рано је ожењен, писмен је, учио је у манастиру и временом постао старешина снажне и богате породице.

Побратимио се са Ахметом Арнаутином и створио везу која превазилази веру и обичај. Ахметов синовац Јусуф одраста у Марковој кући и зближава се са Марковом сестром; када она остане трудна, породична „срамота” покреће крвави обрачун и Јусуф бива убијен.

Страх од крвне освете приморава Марка да жену и малог Томчу пресели у Врање, док он дуго остаје на граници, уз ханове, трговину, оружје и сукобе.

Хамам и свадба: крај девојачког света

Зашто Софка плаче у хамаму?

Не плаче зато што је удају за недрагог – она никога није стварно волела. Плаче јер схвата да се завршавају њени снови, слобода и могућност избора.

Како се понаша на свадби?

Нико не сме да види њену патњу. Зато игра у колу, држи главу поносито и своју трагедију претвара у достојанство.

На шта подсећа свадба?

На погреб. Невестин одлазак из очеве куће у фолклору је налик смрти једног живота. У Софкином случају та симболика постаје буквална душевна смрт.

*До сада бар, иако није
никога волела, а оно бар се
коме надала, чекала га,
сневала и у сну га љубила. А
сутра, после венчања, све
престаје.(...) Све што је
душа волела, за чим је
жеднела, и ако не на јави,
оно бар у потаји неговала,
све сутра иде, одваја се,
откида.*

Мотив свадбе и слутња смрти

- Станковић свадбу не приказује као радост, већ као ритуал одвајања, гашења и сахрањивања девојачког бића. Венци, шимшир, цвеће, тамјан и фењери граде атмосферу мртвачког мириса.
- Чином венчања Софка једним делом умире: одваја се од породичне куће, од свог имагинарног идеала и од оне „друге Софке”.
- Свадба постаје граница између раскоши и пепела.

ИЗЛАЗЕЋИ НА КАПИЈИ ОСЕТИ САМО
КАКО ЈОЈ ЛИЦЕ И КОСУ ДОДИРНУ
ОНАЈ ВЕНАЦ ОД ШИМШИРА И ДРУГОГ
ЦВЕЋА, ВЕЋ ОСУШЕНОГ, ГОТОВО
СПАРУШЕНОГ ОД ФЕЊЕРА, И ТО ЈЕ
ЗАДАХНУ НЕКИМ ЗАГУШЉИВИМ
МИРИСОМ КАО НА ТАМЈАН И СВЕЋЕ.

Венчање у цркви: Софка и Томча

Најтежи тренутак за Софку јесте држање Томчине руке: он је уплашено дете, а она мора да одржи привид брачне везе.

Његови прсти клизе из њене руке; она их стеже да се не би прекинуо чин венчања.

Симболика руку показује да је брак од самог почетка нестабилан, лажан и осуђен на распад

Веселје у Марковој кући

Како се Софка понаша међу сељацима?

Пије вино, силази међу њих, љуби их у руку, двори их. То је буквалан силазак хаџијске кћери у свет који је сматрала нижим.

Како су приказани сељаци?

Раскалашно, грубо, телесно, као колективна маса у којој се губе појединачне разлике – „само мушко и женско”.

Шта ова сцена показује?

Сукоб сталежа, телесности и друштвене моћи. Софка се више не налази у простору господства, него у простору нагона и нове силе.

Газда Марко и најопаснији преокрет

Марко према Софки осећа снажну пожуду и даје јој кључ од ковчега са новцем – као да јој предаје моћ, а у ствари је заробљава у својој кући.

У основи сцене је **архаични патријархални мотив снохачења: снаја се посматра као део породичне имовине и мушке власти.**

Марко се бори сам са собом; схвата да не сме/не може да има Софку и одлази у смрт. Арнауту су се осветили и тешко рањеног, довозе га кући. Међутим, Марко покида завоје јер не жели жив да се врати – моралну кривицу плаћа животом

Његова смрт је морална казна за жељу која разара породични поредак који он сам представља.

Снохачење подразумева **интимни однос између свекра и снаје** и обичај потиче још из доба Јужних Словена. Чин се упражњавао углавном због сексуалне незрелости или одсуства сина. Када би се малолетни младић оженио старијом, одраслом женом у том случају би отац обављао брачну дужност. Обичај је успостављен 1878. године, а кажу да је трајао све до повлачења Османског царства са наших простора, и да је искорењен тек крајем Другог светског рата.

После свадбе: привремена брачна срећа

После Маркове смрти наступа **време привидног смиревања**.

Свекрва Софку воли, Томча одраста уз њене савете, а Софка почиње да верује да се у браку може наћи нека врста спокоја.

То није права победа, него кратак предах пре коначног разоткривања истине.

Док год Томча не зна за новац и продају, постоји могућност да Софку види као жену, а не као купљену ствар.

Митина посета: тренутак коначног пада

Мита долази и тражи новац од Томче за Софку.

Томча тек тада схвата зашто се Софка удала за њега: она је купљена.

Од тог тренутка Софка у Томчиним очима престаје да буде изузетна, недодирљива и достојанствена – постаје „ствар” која се може купити новцем.

Томчина љутња није само љубомора или понижење; то је разочарање у брак.

После овог преокрета следе пијанство, насиље и Софкино коначно пропадање.

“— Дај паре! Дај! — дахтао је ка Софки...

После ових пара, куповине, она је у Томчиним очима постајала друга, обична, нека ствар, која се, као свака ствар, може новцем купити. Томча, кидајући рукама заклопац, сјури обе руке унутра и не гледајући ни коју ће кесу, да ли са сребром, златом или никлом, са двема кесама одјури натраг, силно, из све снаге одахњујући. И тамо у соби, као неки страшан терет скидајући, баци кесе. Сигурно их је у сама прса ефенди— Митина бацио, јер тако јетко и презриво викну: — На!”

Епилог: од раскоши до пепела

Свекрва умире, Томча све више борави у хану, Софка рађа болесну децу и телесно пропада.

После Томчиних пијаних мучења и сама се све више одаје пићу; у завршници ноћу дозива слуге, а у кући се задржавају глвонеми момци.

Некадашња лепота нестаје: тело се суши, поглед се гаси, лице се мења, а некадашња самосвест прелази у равнодушност.

Софка дане проводи у сивилу кухиње, крај огњишта, шарајући машицом по меком пепелу.

Пепео је завршна слика: од сјаја, хаљина, куће, гордости и страсти остају само трагови угашеног жара.

Софка: три фазе развоја личности

I фаза: сигурност, самосвесност, гордост, пркос, свест о јединствености и узаврела крв.

II фаза: сукоб са оцем, снажна воља, одлучност, спремност на жртву, поносно трпљење и предавање фатализму.

III фаза: губитак воље, инат, кажњавање и самокажњавање, очај, телесно и духовно пропадање.

Њене особине нису једнозначне: горда је и нарцисоидна, али и усамљена, пожртвована, снажна и трагично свесна.

Фактори који обликују Софку

Биолошко и психолошко

- физичка лепота и „узаврела крв”
- наслеђе „нечисте крви” и дегенеративни процеси
- унутрашњи свет, сањарење, телесна жудња
- подељеност на страст и страх
- страх да ће остати сама и страх од неприличног

Социјално и етичко

- хаџијски и чорбацијски статус
- богатство, углед, материјална моћ
- материјално пропадање и притисак породичног имена
- утицај црквеног етоса и страха од греха
- вера у судбоносно и немогућност избора

Три драмска преокрета

1. Жртвовање ћерке: уместо куће, продаје се Софка.
2. Газда Марко жуди за Софком: нови поредак показује своју грубу телесну и патријархалну моћ.
3. Ефенди Мита тражи новац: разоткрива се куповина, а Софка у Томчиним очима постаје ствар.

Кривицом глава породице куће су се одржале, али су породице пропале.

БОРИСАВ СТАНКОВИЋ

КОШТАНА

драма о чежњи, лепоти и неслободи

„Коштана”: жанр, време, простор, ликови

Која је врста дела?

„Коштана” је **драма с певањем**, објављена **1902. године**. Песма није украс него покретач радње и средство откривања потиснутих осећања.

Где и када се збива радња?

У **Врању, крајем 19. века** – у истом културном простору у којем породица, част, обичај и варошки морал одређују човеков живот.

Ко су главни ликови?

Коштана, Стојан, Митке, Хаџи Тома, Ката, Арса, Васка, Стана, Салче и Гркљан. У ширем кругу су Марко воденичар, Коца, пандури, кмет и Цигани/Циганке – варош као колективни притисак.

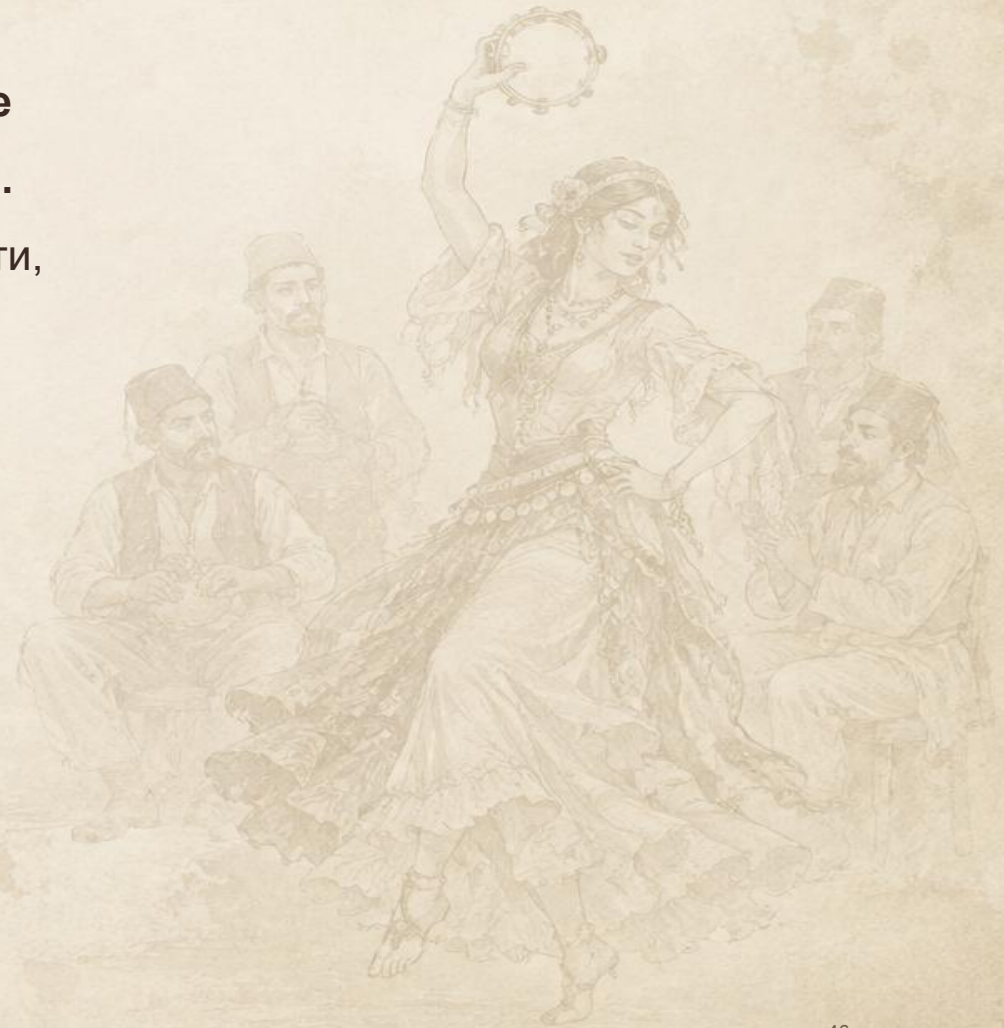

Централно осећање драме

У средишту „Коштане” је жал за младошћу – бол због онога што је прошло, али и због онога што никада није до краја проживљено.

- **Коштана** није само лик младе певачице; она је парадигма младости, слободе, покрета, песме и неспутаности.
- Њена **песма** делује као лек за промашене животе: она код других отвара потиснуте ране.
- Зато у драми „сви се веселе”, али нико није заиста весео.

„Сви се ти људи много веселе, али нико није весео.”

Чинови драме

I чин: Хаџи Томина кућа, Ускрс, предвече; разговори откривају породични и варошки морал, а Стојан и Митке га нарушавају.

II чин: Стојан доводи Коштану на породично имање; Тома полази да уведе ред, али га песма разоткрива као унесрећеног човека.

III чин: Хаџи Тома и Митке; обојица траже песму која ће им отворити бол за младошћу.

IV чин: очекују се сватови из Бање; Коштана одбија Стојана, Митке је теши, а она достојанствено улази у кола.

Јован Скерлић о „Коштани”

Скерлић је „Коштану” видео као једно од најснажнијих и најемотивнијих дела српске књижевности.

- Посебно је истицао четврти чин као дубоко поетичан и потресан „комад живота”.

Коштана није само „певачица”, већ огледало у којем други ликови виде сопствени промашај.

„мало је дела која су у стању да оставе тако трајан и дубок утисак”

*Ја бих дао све регуларне драме
Јована Суботића и Милорада
Шапчанина за један онакав снажан
и емотиван „комад живота” као
што је четврти чин Коштане, која
је једна од најлепших,
најпоетичнијих и најдубљих песама
целе наше књижевности.*

„Коштана” на екрану: дело које наставља да живи

Телевизијска екранизација **„Коштана”** снимљена је **1976. године** у адаптацији и режији Славољуба Стефановића Равасија. Коштану је тумачила **Снежана Савић**, а Миткета **Љуба Тадић** – ова верзија остала је једна од најпознатијих телевизијских интерпретација драме.

- Серија **„Тајна нечисте крви”**, емитована **2012. године**, повезала је мотиве и ликове из више Станковићевих дела; Коштану тумачи **Светлана Цеца Ражнатовић**.

Коштана као лик

Коштана је рођена за слободу, музику, живот без ограничења. На кога вас подсећа?

На Пушкинову Земфиру из „Цигана”: обе су везане за слободу, дивљину, песму и отпор затвореном поретку. Земфира страда дословно, а Коштана фигуративно – губитком слободе.

Зашто је сви воле док пева?

Њена песма додирује оно што јунаци крију: промашену љубав, закопану младост, празнину брака, жал и карасевдах.

Да ли је похлепна?

Не. Враћа Томине дукате, чиме показује да није вођена новцем него слободом и песмом.

Коштана и насилна удаја

Како доживљава удају за Асана?

Као да је живу сахрањују. Удаја у село, у Бању, за Асана, значи крај кретања, песме и слободе.

Зашто одбија Стојана?

Није створена за миран породични живот. Стојан јој нуди другу врсту кућног заточења: дворити оца и мајку, седети, ћутати, трпети.

Шта тражи од Миткета?

Тражи да је спасе и одведе „тамо” – у неодређен простор слободе, ван куће, брака, обичаја и принуде.

*Нећу! Не могу! Код тебе! Зар само
код тебе? и само хаџију, оца
твога и мајку твоју да дворим и
да служим? Да пред њима клечим
и ноге да им перем? Из собе да не
изиђем, већ само да седим, ћутим,
трпим? (Изван себе.) Ох! А кад
ноћ падне, месечина дође, сан не
хвата, око се рашири, снага
разигра... шта онда?... Зар да се
не мрднем, из собе не изиђем, већ
само ту да седим, ћутим, гледам
у месечину... А ноћ дубока,
месечина иде, греје, удара у чело,
главу пали... Шта онда?
(Одлучно): Ох, нећу! Убиј ме! Нећу!
Ево, убиј!*

Коштанин отпор: слобода или кућа

Шта брак представља за њу? И шта за њу заправо значи удаја за Асана?

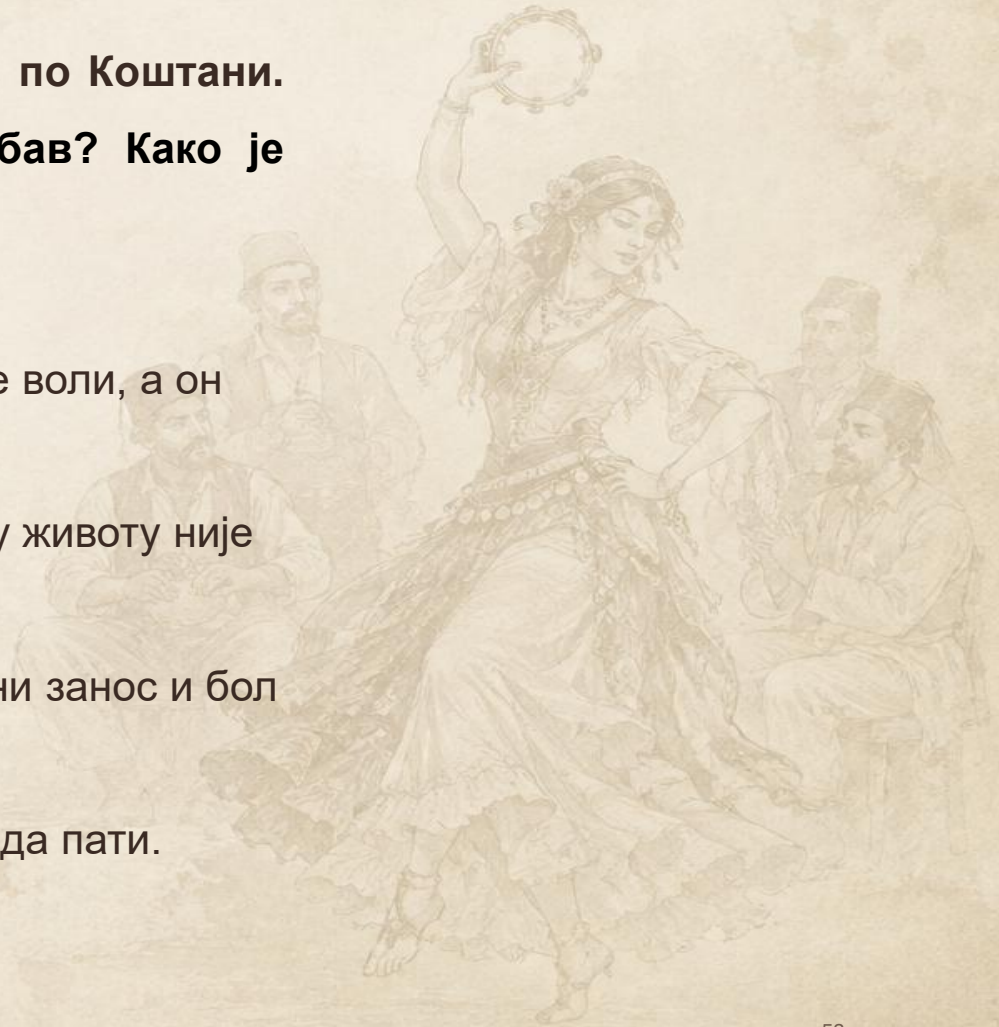
Коштана не одбија Стојана зато што га презире, него зато што види да би и његова љубав постала затвор. **Она не жели живот у коме би служила туђем дому и у коме би њена ноћ, месечина, снага и песма морали да занеме. Она жели слободу!** У њеном „Нећу! Не могу!” чује се отпор жене која зна да би свака прописана улога убила њену суштину.

- Зато је трагично што је на крају ипак одводе у живот који није изабрала.

Митке: карасевдах и жал за младост

Митке би могао бити главни лик драме, иако дело носи назив по Коштани. Зашто је његов живот промашен? Да ли је имао своју љубав? Како је ожењен?

- Његов живот је промашен: брат га је насилно оженио женом коју не воли, а он пати за младошћу и Реџеповицом.
- Песма је његов саговорник и сапатник; кроз песму говори оно што у животу није могао да проживи.
- Карасевдах је „црни севдах”: тежак, дубок, готово болестан љубавни занос и бол душе.
- Он прихвата патријархалну судбину, али од ње никада не престаје да пати.

Миткетова утеха Коштани

На крају, Митке не може да је спасе јер је и сам човек поражене слободе. Он јој даје горку, патријархалну утеху: „**писано**”, „**суђенице досудиле**”, „**стегни срце и трпи**”.

Митке је трагичан јер истовремено разуме Коштану и шаље је у живот који ће је унесрећити.

„То је, Коштана! Писано! Суђенице ти досудиле...”

„Младожења ће те целива а ти ће плачеш!”

*„И прва ноћ плакање, друга ноћ плакање и цел век
плакање...”*

„Не плачи! Слузу не пуштај! Стегни срце и трпи!”

„Бидни човек; а човек је само за жал и за муку здаден!”

Песма „Жал за младост”

Извођење песме „Жал за младост” заузима средишње место у драми. Зашто? Каква је то бол за мушкарце који слушају Коштанину песму?

Песма није само музички тренутак, већ **тренутак сећања на младост која је прошла и не може се вратити.**

- Код **Миткета** песма буди бол за непроживљеним временом, за љубављу и за сопственим неоствареним бићем.
- Код **Хаџи Томе** песма руши маску строгог патријархалног домаћина.
- Код **Стојана** песма појачава младалачку страст, али и његову незрелост.

*Да знајеш, моме, мори,
да знајеш,
Каква је жалба за
младост,
На порта би ме чекала,
Од коња би ме скинула,
У собу би ме унела,
У уста би ме љубила –
Оф, аман, заман, младо
девојче,
Изгоре ми срце за тебе*

Хаџи Тома: маска строгог оца

Како гледа на жену и брак?

Ожењен је без своје воље; за жену каже да је никад није имао као вољену, већ као замену за мајку. Брак му је закопао младост.

Шта Коштанина песма чини њему?

Отвара оно што је годинама потискивао: празнину, жал, неискану љубав и старост срца које је остало младо.

Зашто не дозвољава Стојану Коштану?

Зато што његова љубав не приличи имену, угледу и моралу хаџијске куће. Тома брани поредак који је и њега унесређио.

Исповест открива да је и строги отац жртва истог начина живота и патријархалних обавеза које намеће сину.

*Таква је моја свирка и песма
била кад ја пођох да се
венчам:
да више у зелену башту не
идем, месечину не гледам,
драго не чекам и милујем —
да младост закопам! И
закопах је!”
„Сад? Старо дрво... а срце
ми је толико младо,
толико пуно скриване,
неисказиване љубави,
неизмилованог миловања...*

Воденица и пресушена чесма - симболика

Зашто се Митке и Коштана затичу код воденице?

Воденица је **простор сећања** и гранични простор: између куће и природе, реда и слободе, прошлости и садашњости.

Шта значи пресушена чесма?

Она **симболизује младост која је прошла, извор животне снаге који је пресушио**, као и унутрашњу пустош јунака.

Каква је улога ноћи и месечине?

Оне појачавају чулност, сету и песму. У Станковићевом свету ноћ је време када потиснуте жеље излазе на површину.

Стојан: младост која још не разуме свет

Опиши Стојана.

Заљубљен је, страстан, младалачки неспутан, спреман да се свега одрекне због Коштане. Сукобљава се са оцем и ремети правила средине.

Да ли се понаша у складу са годинама?

Да. Њиме управљају нагони и страсти. Он није дубоко трагичан као Митке, него је још у првој фази онога што ће касније постати жал.

Како реагује на Коштанино одбијање?

У први план ставља себе и своју љубав, а мање види њену перспективу. Његова незрелост се види у томе што слободу нуди као нови облик поседовања.

Женски ликови: Ката и Салче

Ката

Као и многе Борине јунакиње, несрећна је и без права гласа. Не сме да се супротстави мужу, али као мајка покушава да заштити сина.

Салче, Коштанина мајка (Гркљан је Коштанин отац)

Представља старост и потрошени живот, супротстављена Коштани као слици младости. Митке јој зато горко каже: „Тргни се у страну, да те не гледам, зашто кад тебе гледам, мислим много на себе.”

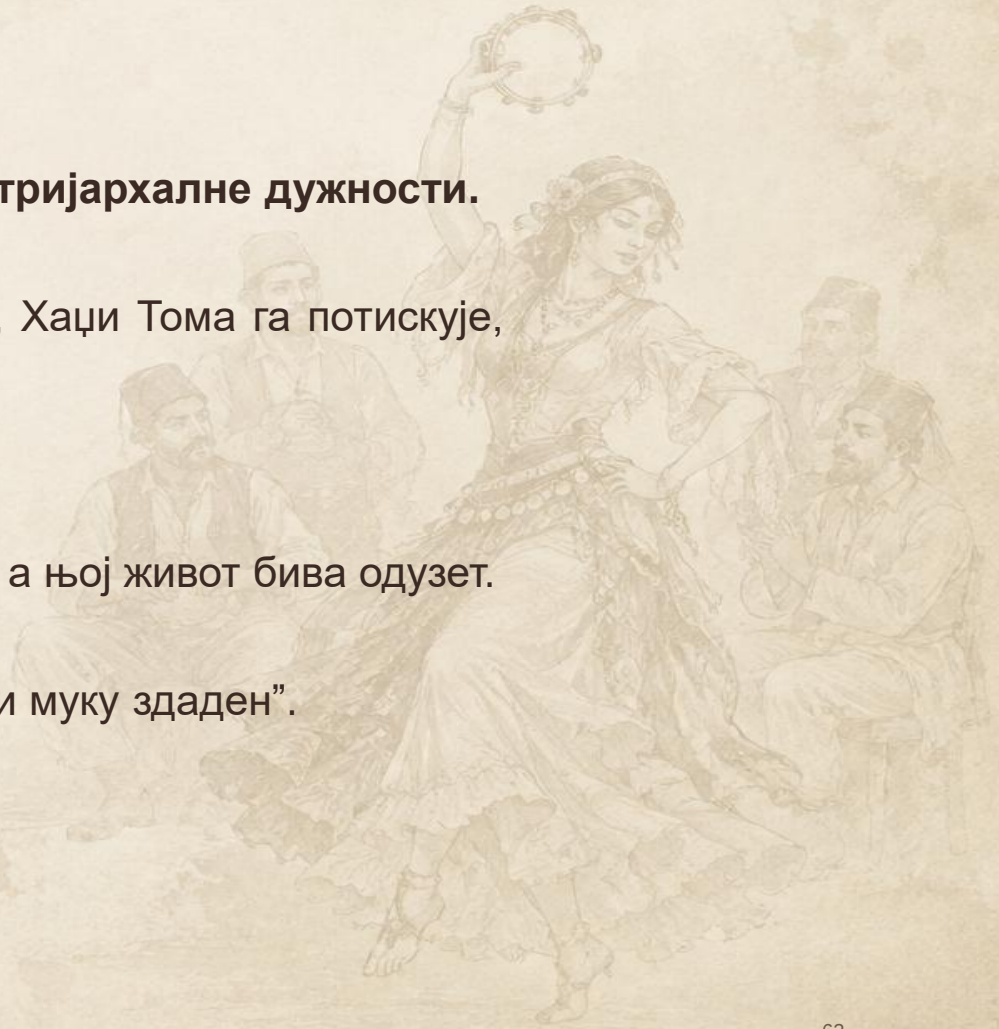
Шта женски ликови показују? А шта Коштана жели?

Патријархални свет жену најчешће види као **супругу, мајку, слушкињу или предмет жеље**. Коштана је трагична јер покушава да не буде ниједно од тога.

Људски живот у „Коштани”

- У драми **нема спокојних људи** ни миром испуњених живота.
- Сви ликови **живе расцеп између личне потребе и породичне/патријархалне дужности**.
- Мушка лица повезује жал за младошћу: Митке га отворено живи, Хаџи Тома га потискује, Стојан тек улази у трагични круг.
- Коштана је покретач, огледало и жртва: она код других буди живот, а њој живот бива одузет.
- Крај не доноси катарзу већ сазнање: човек је у овом свету „за жал и муку здаден”.

Простор као судбина: где су јунаци слободни, а где заробљени?

КУЋА

углед •
наследство •
поредак

За Софку је најпре знак сигурности и породичног имена, а затим простор затворености. Кућа остаје, али породица пропада.

ХАМАМ

граница • тело •
прелаз

Гранични простор између девојаштва и брака. Женска чулност се накратко ослобађа пре повратка у патријархални поредак.

ЧАРШИЈА / СВАДБА

јавни поглед •
суд

Оно што је лично постаје предмет оговарања, процене и контроле. Колектив одређује шта „приличи”.

ВОДЕНИЦА / ЧЕСМА

сећање •
пресушивање

У „Коштани” воденица буди Хаџи Томину младост; пресушена чесма постаје слика пресушене животне снаге и заноса.

„ТАМО”

слобода •
недостижност

Коштанин неодређени простор слободе — супротност кући, браку и наметнутој улози. Постоји као жеља, али не и као остварив живот.

кућа чува име, али затвара човека; гранични и отворени простори накратко ослобађају оно што је потиснуто.

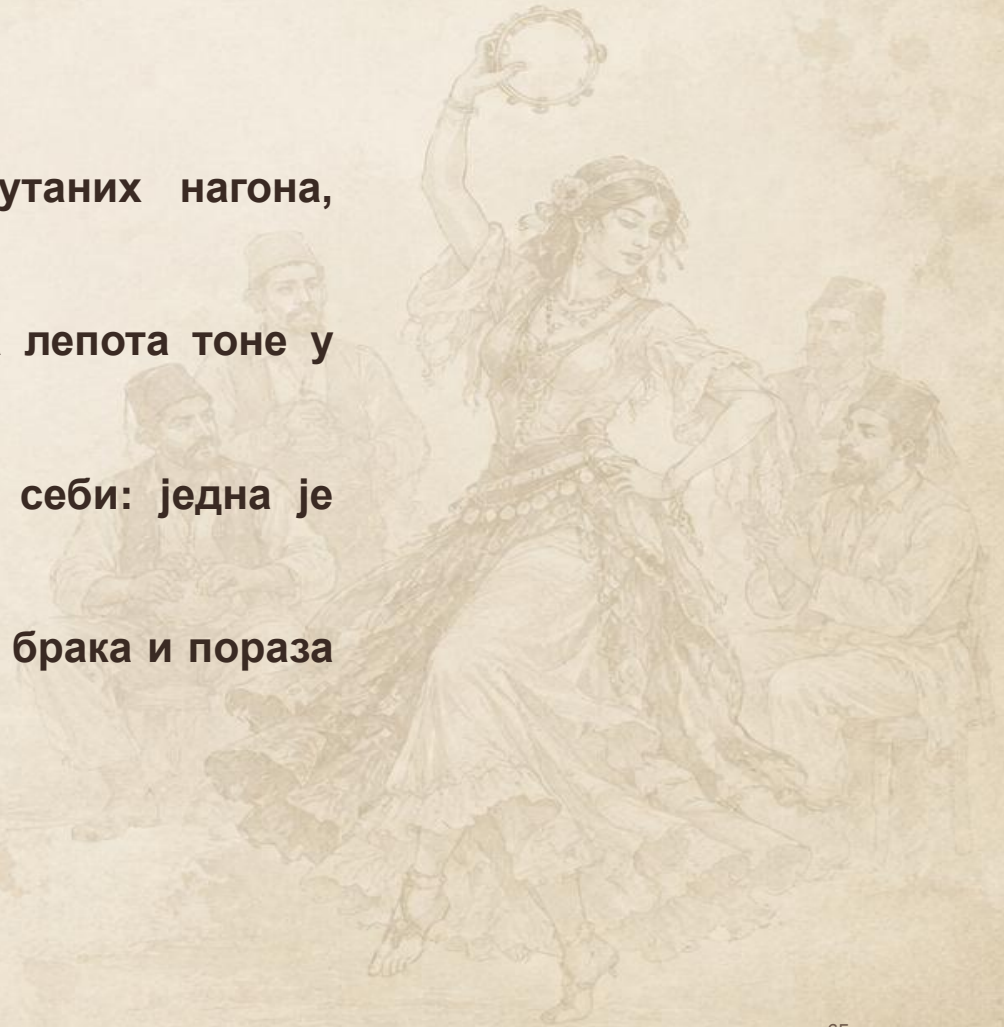
Коштана и Софка

Кроз последњу сцену „Коштане” наслућује се живот спутаних нагона, удављене песме и отуђене слободе.

Коштанина слобода тоне у „пару бањску”, као што Софкина лепота тоне у пепео у завршници „Нечисте крви”.

И Софка и Коштана су жене које не успевају да припадну себи: једна је продата ради куће, друга одведена ради обичаја.

Обе су повезане мотивом лепоте, младости, жудње, несрећног брака и пораза пред патријархалним поретком.

ПРИПОВЕТКЕ

кратке прозе о љубави, промашеном животу и
повратку у сан

„У ноћи”: Цвета и Стојан

- Цвета је најлепше тренутке провела у кући Стојанових родитеља, пре удаје.
- После удаје уместо пажње, нежности и љубави долазе груби мужевљеви поступци.
- Стојана су оженили богатом девојком, али он и даље пати за Цветом.
- Накратко се смирује у кући и почиње породични живот, али се враћа Цвети јер је љубав остала непрекинута.
- Приповетка се уклапа у Станковићеву главну тему: **живот који није проживљен како је душа тражила.**

„Увела ружа”: сан, сећање, промашена љубав

- Поднаслов „Из дневника” упућује на интимну, исповедну форму.
- Приповетка је написана у другом лицу; наратор је главни јунак Коста/Која.
- Већи део приповедања чине сећања на прошлост и обраћање драгој која више није стварно присутна.
- Сан је слађи од стварности јер у њему преживљава оно што живот није дозволио.
- Мотив увеле руже означава лепоту која је прошла, љубав која није остварена и живот који се претвара у успомену.

„Слађе је сневати неголи збиљу гледати...”

Код Станковића човек најчешће страда онда када мора да изабере између себе и патријархалних обичаја. Софка губи себе да би се спасла кућа; Коштана губи слободу да би се испоштовао обичај; Митке и Хаџи Тома остају живи, али са младошћу која је већ сахрањена.

лепота • песма • младост • жал • судбина